

Ходаківський Є.І.,
доктор економічних наук, професор,
Камінська В.В.,
аспірант* кафедри економічної теорії,
Житомирський національний агроекологічний університет

ФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ПІЛЬГ ВИРОБНИЦТВА МОЛОЧНОЇ ПРОДУКЦІЇ

Постановка проблеми. Важливими завданнями економіки на сучасному етапі є підвищення якості агропромислового виробництва, при цьому забезпечити соціальний захист сільського населення та стабільне, безперебійне виробництво екологічних продуктів харчування згідно з рекомендованими нормами, стандартами якості та ін. Виконати ці завдання можна лише за умов формування системи пільг ринку продовольства, і, зокрема, ринку молока та молочної продукції з врахуванням зон радіаційного забруднення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вивчення й узагальнення питань розвитку ринку молока і молокопродукції знайшли відображення у працях П.С. Березівського, В.І. Бойка, В.Н. Зимовця, С.Р. Камілової, М.П. Коржинського, В.М. Нелепа, М.К. Пархомця, В.Г. Рижкова, О.М. Шпичака та інших учених. Але залишається відкритим питання поєднання інтересів

* Науковий керівник: Ходаківський Є. І. – д.е.н., професор

сільгоспвиробників, держави (державна допомога – пільги, дотації) та покупців у сфері купівлі-продажі молочної продукції.

Постановка завдання. Метою статті є визначення основних принципів використання державної допомоги молокопереробництва в Україні, і, зокрема, в аграрному секторі економіки, враховуючи зону радіаційного забруднення.

Виклад основного матеріалу дослідження. Як відомо, розвиток наукових знань базується на засадах системного аналізу. Поняття системи є загальним для теорії систем, кібернетики, термодинаміки, економіки тощо. Класичне визначення системи в розгорнутому вигляді дав ще в 1967 році канадський біолог Л. фон Берталанфі, а саме: "Аби об'єкт міг розглядатись як система, він має, по-перше, складатись з підсистем, тобто природно розкладатись на частини; по-друге, частини мають складати (утворювати) ціле так, щоб це зумовлювало наявність самої системи; по-третє, має існувати такий взаємозв'язок елементів у системі, який може бути описаний відомими математичними методами; і, врешті-решт, сама система має бути підсистемою деякої системи вищого порядку" [1].

Побудувати будь-яку систему це означає об'єктивно визначити її підсистеми, зв'язки підсистем, тісноту зв'язків між ними, встановити рівні ієрархічності. Адже, принцип ієрархічності показує підпорядкованість компонентів і підсистем системи в цілому, а також супідрядність систем нижчого рівня системам більш високого рівня, внаслідок чого предметна галузь теорії набуває ознак ієрархічної мети системи [2].

Основним змістом структурної ієрархії є складна природа вищестоящих рівнів стосовно нижчестоячого. Те, що для нижчого рівня є структура-космос, для вищого є безструктурним елементом хаосу, будівельним матеріалом.

Будь-який раз елементи, зв'язуючись у структуру, передають їй частину своїх функцій, ступенів волі, що тепер виражаються від складників всієї системи, при чому на рівні елементів цих понять могло і не бути. Слід зазначити, що колективні перемінні "живуть" на більш високому ієрархічному рівні, ніж елементи системи, а у синергетиці, згідно Г. Хакена, їх прийнято називати параметрами порядку. Саме вони описують у стиснутій формі зміст поведінки і цілі-аттрактори системи. Описана природа параметрів називається принципом підпорядкування, коли змінна параметра порядку синхронно керує поведінкою безлічі елементів нижчого рівня, що утворюють систему. Прикладом цього є роль законодавства в суспільстві, яке передало державі частину свобод своїх громадян.

Важливою властивістю ієрархічних систем є неможливість повної редукції, зведення властивостей структур більш складних ієрархічних рівнів до мови більш простих рівнів системи. Кожен рівень має внутрішню межу складності опису, перевищити яку не вдається мовою даного рівня. Існують зони непрозорості мови, її семантичний хаос. Це є ще одна причина ієрархії мов, що відповідають ієрархії рівнів. При чому не слід забувати про роль часу, згідно Хакена даний принцип має місце для тимчасової ієрархії [1].

Не менш важливим при побудові будь-якої системи є забезпечення гомеостатичності. Гомеостаз – це підтримка програми функціонування системи, її внутрішніх характеристик у деяких рамках, що дозволяють їй існувати в оптимальному режимі і рухатися до своєї мети. Згідно Н Вінера, кожна система телеологічна, тобто має мету існування. При цьому, від мети система отримує коригувальні сигнали, що дозволяють їй не збитися з курсу [2]. Це коригування здійснюється за рахунок негативних зворотних зв'язків (частка сигналу з виходу системи подається на вхід зі зворотним знаком), що придушують будь-яке відхилення в програмі поведінки, яке виникло під впливом зовнішніх впливів середовища. Саме так велику частину часу поводяться всі живі системи. Цей принцип поєднує багато ідей кібернетики, системного аналізу і синергетики [2].

Соціальна система — підсистема національної економіки, тобто явища, процеси, види діяльності та об'єкти, які пов'язані з забезпеченням життєдіяльності суспільства, людини, задоволенням їхніх потреб, інтересів. На нашу думку, в даному випадку мається на увазі так би мовити державна допомога. Якщо розглянути це поняття через призму проекту Закону України "Про державну допомогу", то воно визначається як „підтримка, яка надається суб'єкту або групам суб'єктів господарювання, виробництву певних товарів (наданню послуг, виконанню робіт) для компенсації відповідних витрат завдяки використанню ресурсу, підконтрольного державі та/або територіальній громаді (зокрема за рахунок майна, коштів, у тому числі бюджетних, інших активів майбутніх періодів), яка надасть відповідному суб'єкту господарювання економічну перевагу, якої він не досяг би без отримання такої підтримки". Класифікація державної допомоги в рамках Європейського Союзу представлена на рис. 1.

В загальному система соціального захисту (державної допомоги) в Україні перебуває в кризовому стані. Розглянемо основні її елементи, пов'язані із розвитком тваринництва і, зокрема, молокопереробного комплексу. Провівши соціальне опитування, виявлено, що однією з найважливіших проблем є виплата дотацій. Постановою Кабінету Міністрів України від 12 травня 1999 року №805 „Порядок нарахування, виплат і використання коштів, спрямованих на виплати дотацій сільськогосподарським товаровиробникам за продані ними переробним підприємствам молоко та

м'ясо в живій вазі". Проте ця постанова є недосконалою, що виражено збільшенням частки молока, заготовленого через посередників молокопереробними підприємствами, а деякі заготівельниками, які не мають власних виробничих потужностей, виготовляють молочну продукцію за давальницькою схемою. На жаль, ця постанова не передбачає виплату дотацій, якщо молоко було здане через посередників або перероблене на давальницьких умовах. Це ставить переробників молока, які здають його через посередників або суб'єктам господарювання, які не мають власних переробних потужностей, у не рівне становище порівняно з тими виробниками, які здають молоко безпосередньо молокопереробному підприємству. Оскільки закупівлю молока в багатьох населених пунктах може здійснювати не велика кількість заготівельників у зв'язку з обмеженістю транспортних витрат молокопереробних підприємств (значною віддаленістю останніх), то більшість здавачів молока цієї місцевості (насамперед населення) не можуть здавати молоко за найкращою ціною, що склалася на ринку [3].

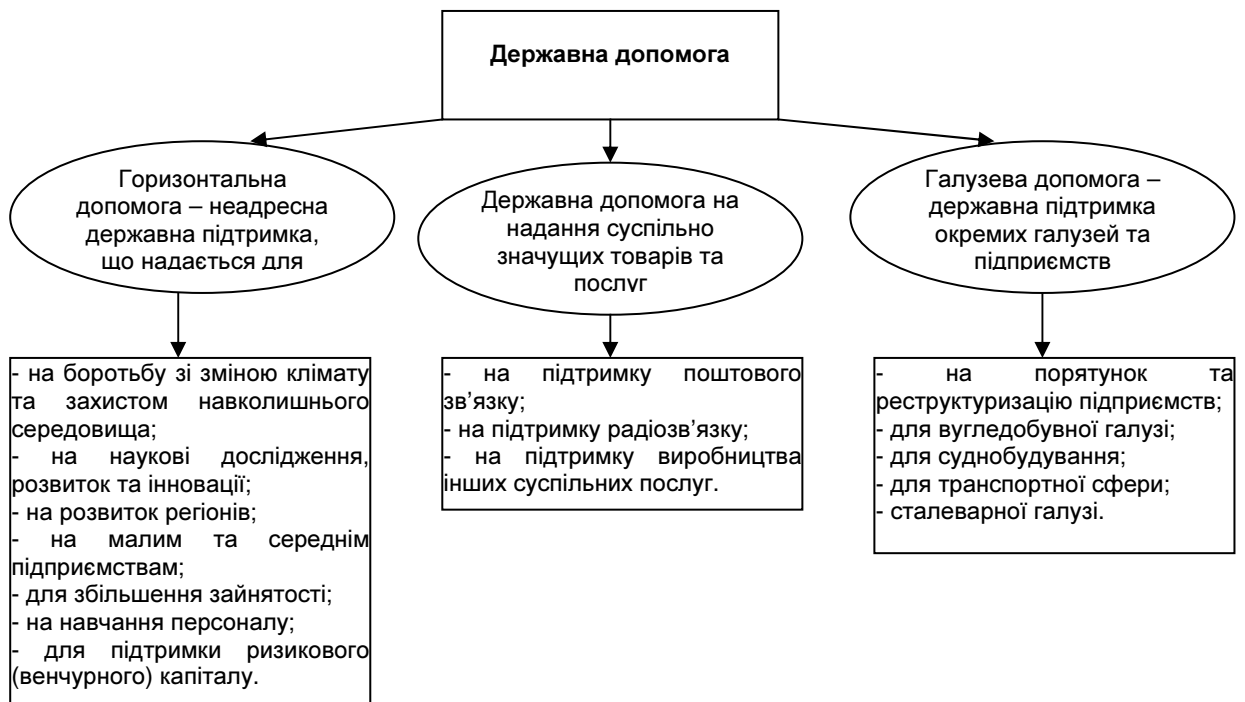

Рис. 1. Класифікація державної допомоги в рамках ЄС

Якщо проаналізувати цю ситуацію на закордонній практиці, то для забезпечення гласності та належного моніторингу в країнах з ринковою економікою існують так звані "Описи державної допомоги", які разом із щорічною Доповіддю про державну допомогу містять перелік актів, які становлять підставу для надання державної допомоги та аналіз ситуації за напрямками її надання, а також форми, цілі та обсяги допомоги.

На жаль на Україні спостерігається зовсім інша ситуація. На сьогодні проблемним залишається фінансове забезпечення соціально-екологічного захисту сільськогосподарського населення регіону. Основними джерелами фінансування є державний бюджет та позабюджетні фонди. Впродовж трьох останніх років фінансування пільг та субсидій зменшилося на 33,9%, сума компенсації невикористаної путівки зменшилася на 58,9%, виплати людям які постраждали внаслідок Чорнобильської катастрофи – на 30,1% [4]. Згідно Закону України „Про селянські господарства” №209 від 20.12.1991р. та Постанови Кабінету Міністрів України „Про використання коштів державної підтримки селянських господарств” №357 від 13.04.2001р. сума бюджетних видатків у 2004, 2005, 2006 роках становила 1,8; 27,2; 27,7 млн. грн. відповідно для підтримки селянських фермерських господарств.

Більш конкретно можна навести цифри по Ємільчинському району. Так, згідно даних районної державної адміністрації у 2009 році були спрямовані кошти державного бюджету на розвиток галузей тваринництва, а саме за вирощений та проданий на забій і переробку молодняк великої рогатої худоби 194166,8 грн. та 2568,0 грн. відповідно (використані повністю); за приріст поголів'я корів молочного, м'ясного та комбінованого напрямку продуктивності, за закуплені племінні нетелі або племінні корови молочного, м'ясного та комбінованого напрямку продуктивності – 204000,0 грн. (використано лише 52110,0 грн.); за утримання корів м'ясного напрямку продуктивності – 114400 грн. (використані всі).

Щодо мікрорівня, то тут спостерігається наступна ситуація (СТЗОВ „Світанок” с. Андріївчї, Ємільчинського району). У 2006 році дотації за рахунок коштів на додану вартість становили 41,7 тис. грн. (молоко – 38,1 тис. грн., ВРХ – 3,6 тис. грн.); у 2007р за рахунок бюджетних дотацій підприємство отримало 77 тис. грн. (при цьому 22 тис. грн. для підтримки виробництва продукції рослинництва, 3 тис. грн. та ін.); у 2008 році ця сума зросла до 84 тис. грн.

Не менш важливим залишається питання щодо екологічності продукції. Стандарти ISO 14000, що з'явилися в 1996р. офіційно вважаються добровільними. Стимулом для їх упровадження є бажання отримати сертифікат про випуск «екологічно чистої продукції». Для вітчизняних виробників актуальність стандартів ISO 14000 підвищується тим, що на ринок країн Європейського союзу (ЄС) допускається тільки сертифікована за МС ISO 14000 продукція.

За даними опитування Шувера Б.І. упродовж 2007-2008 рр. серед студентів аграрних вищих навчальних закладів Західного регіону України віком 18-25 років з такого питання: „Чи готові Ви платити за екологічно чисту продукцію більше і отримувати якісний товар, ніж за звичайну?” було з'ясовано, що серед них поширене прагнення купувати екологічно чисту продукцію і вони готові платити за це більшу ціну порівняно з ціною за аналогічні продукти, вироблені за традиційними технологіями, навіть за низького (до 600 грн. / місяць, на той момент) рівня статків. Тобто, можна зробити припущення, що в разі появи такої продукції на прилавках супермаркетів, чи відкриття спеціалізованих екологічних магазинів, вона користуватиметься високим попитом не тільки у студентів, але й інших категорій населення [5].

Проте не варто забувати про екологічну цінову чутливість, яка залежить перш за все від доходів споживача, питомої ваги вартості товару в них. Цільова „екологічна” аудиторія в Україні є досить чутливою до змін цін. Так, наприклад, при підвищенні ціни на 40%, кількість екологічно лояльних споживачів становить лише 13%. Фактор доходу є досить важливим регулятором щодо розширення пропозиції екологічних товарів (рис. 2).

Якщо брати в загальному по Україні, то допомога за виробництво екологічно чистого молока (надається сільськогосподарським виробникам, які розташовані на території, якій присвоєний статус спеціальної зони, за виробництво продукції, яка відповідає санітарно-гігієнічним вимогам до виробництва дитячого та дієтичного харчування, на які були видані відповідні сертифікати якості) становить в межах 300-400 грн. / т молока в обіговій вазі.

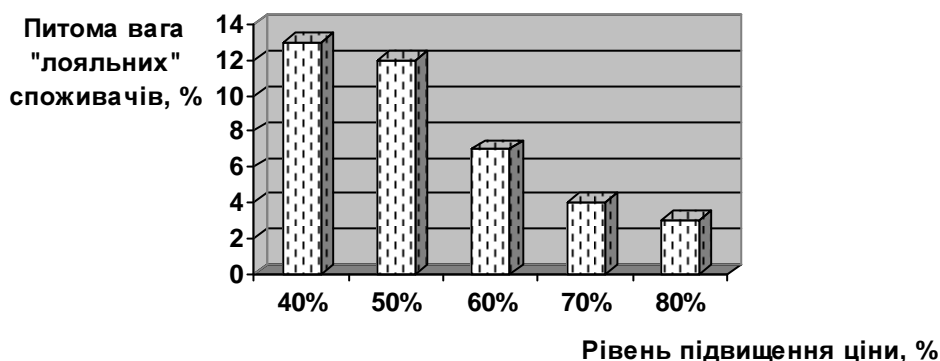

Рис. 2. Готовність споживачів до придбання екологічно чистих продуктів залежно від рівня зростання ціни

На жаль по Ємільчинському району державою не передбачене спрямування коштів на екологічно чисте молоко власного виробництва (мається на увазі 2009 рік).

Чому виникла така ситуація? Чи зумовлено це лише тяжкою політичною ситуацією, яку переживає Україна, помилками в економічній політиці, чи позначаються також причини, пов'язані з невирішеністю питань трансформації соціального захисту. Які заходи необхідно вжити для стабілізації ситуації в аграрно-промисловому комплексі, зокрема тваринництві?

З різних сторін лунають різні думки. Одні пропонують замість Постанови Кабінету Міністрів України від 12 травня 1999 року №805 „Порядок нарахування, виплат і використання коштів, спрямованих на виплати дотацій сільськогосподарським товаровиробникам за продані ними переробним підприємствам молоко та м'ясо в живій вазі” встановити прямі дотації за фактично здане (незалежно від того, кому і на яких умовах) молоко, згідно із записами у розрахунковій книзі, з урахуванням вмісту жиру та білку, які б виплачувались у відділах сільського господарства райдержадміністрації.

Серед пропозицій є і такі: встановити мінімальну закупівельну ціну на молоко, рівень якої повинен відшкодовувати середньо галузеві нормативні витрати, при цьому зазначити граничну торговельну надбавку; передбачити у Державному бюджеті кошти на пільги для сільськогосподарських виробників, які спрямовані на впровадження нових технологій виробництва молока, придбання високопродуктивних порід молочних корів, будівництва приміщень для утримання корів та ін.

Звичайно, кожен із цих заходів заслуговує на увагу і дав би позитивний синергетичний ефект, але не завжди виходить так як заплановано, дуже часто домовленості не виконуються, бюджетні гроші зариваються у пісок або потрапляють у кишеню того, кому вони не передбачалися.

Проте, на нашу думку, найбільш перспективним та актуальним є створення кластерного формування з використанням коопераційних засад. В загальному кластери дозволяють:

- посилювати процеси спеціалізації і розподіл праці між компаніями;
- ширше приваблювати клієнтуру, створюючи тісну взаємодію покупців і продавців;
- знижувати вартість одиниці технічної послуги і молочної продукції, яка виготовлюється на основі спільної діяльності;
- створювати нові робочі місця;
- створювати здоровий соціальний капітал (все здійснюється на взаємній довірі), забезпечуючи соціальну справедливість;
- забезпечувати баланс ринкової ефективності і соціальної гармонії [6].

Під цим передбачається створити у приватному секторі умови для концентрації та спеціалізації виробництва молока через об'єднання населення в обслуговуючі кооперативи (спілки) товаровиробників молока з метою вирішення різних побутових, економічних і соціальних питань, відстоювання інтересів учасників цього угруповання перед молокопереробними підприємствами, шляхом збільшення фінансування покращення умов діяльності сільського населення (соціального захисту) з метою отримання високо конкурентоспроможної молочної продукції. Варто зауважити, що такий кооператив є тільки підпорядником (складовою одиницею) головному підприємству. В даному випадку це молокопереробне підприємство.

Висновки з даного дослідження. Отже, підтримка молокопереробної галузі повинна бути не на словах, а на ділі. Перш за все це маєтись на увазі державна допомога по виплаті дотацій (дотації повинні виплачуватись тому, кому вони передбачені), встановленні ціни на молокопродукти, яка відповідає вмісту жирів і білку в молоці, підвищенні ролі виробництва екологічно чистої продукції. Одним із найпривабливіших варіантів отримання бажаного результату є створення кластерного формування, адже все це становить високопродуктивний ринок молокопереробної галузі, а в кінцевому результаті виграє споживач, тобто ми з вами.

Література

1. Ходаківський Є.І. Методологія наукових досліджень в парадигмі синергетики : монографія / Є.І. Ходаківський, В.К. Данилко, Ю.С. Цал-Цалко ; за заг. ред. д-ра екон. наук Є.І. Ходаківського. – Житомир : Житомирський державний технологічний університет, 2009. – 340 с.
2. Синергетика економічних систем : навч. посібник / І. Г. Грабар, Є. І. Ходаківський, О. В. Вознюк, Л. Ю. Возна. – Житомир: 2003. – 244 с.
3. Німченко С. Проблеми молочної галузі та шляхи їх подолання / С. Німченко, Н. Язикова // Конкуренція. – 2006. – №3(22). – С. 53-57.
4. Луганець Н.І. Соціально-екологічний захист сільського населення радіаційно-забрудненого регіону / Н.І. Луганець // Матеріали конференції молодих вчених-економістів 24 листопада 2010 року „Стратегічні напрями і пріоритети формування конкурентоспроможності аграрного сектору”. – 2011. – №1. – С. 30.
5. Шувер Б.І. Маркетингове дослідження попиту на екологічно чисту продукцію у Західному регіоні України / Б.І. Шувер // Науковий вісник НЛТУ України. – 2009. – Вип. 19.9. – С.245.
6. Камінська В.В. Формування локального інтеграційного кластера на виробництві і переробці молока / В.В. Камінська // Економіка АПК. – 2011. – №3. – С. 95-102.
7. Харківський Д.Ф. Підвищення ефективності інвестиційного розвитку молокопереробних підприємств / Д.Ф. Харківський, Т.І. Миронюк // Економіка харчової промисловості. – 2009. – № 3. – С. 11-16
8. Швець О.О. Особливості державного регулювання ринку молока і молочних продуктів в Україні при вступі в СОТ / О.О. Швець // АгроінКом. – 2006.– № 1. – С. 22-25.
9. Пархомець М.К. Удосконалення механізму ціноутворення на сільськогосподарську продукцію з врахуванням ціни землі / Микола Пархомець, Марія Матвійчук // Вісник Тернопільського національного економічного університету. – 2010. – липень-вересень (№ 3). – С. 80-91.